

Вяртаючы ў культурны зварот беларускага грамадства традыцыі гараджан, шляхты, вернікаў рэлігійных канфесій, мы павялічваем «аб'ём» культурнай спадчыны нашай краіны.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Бурдые, П. Начало / П. Бурдые. — М., 1994.
2. Маркарян, Э. С. Узловые проблемы теории культурной традиции / Э. С. Маркарян // Сов. этнография. — 1981. — № 2.
3. Пропп, В. Я. Русские аграрные праздники / В. Я. Пропп. — Л., 1963.
4. Соколов, К. Б. Субкультурная стратификация и городской фольклор / К. Б. Соколов // Традиционная культура. — 2000. — № 1.
5. Традиция // Философский энциклопедический словарь. — М.: Сов. энциклопедия, 1983.
6. Шамак, А. А. Традиционная культура : к уточнению содержания и объема понятия / А. А. Шамак // Традиционная культура как стратегический ресурс устойчивого развития общества ; Материалы Международного форума (17—18 апреля 2012 г.). — Могилев, 2012. — С. 29—35.
7. Шамак, А. А. Традиционная культура Беларуси : удакладненне зместу і структуры / А. А. Шамак // Веснік Інстытута культуры Беларусі. — 2012. — С. 89—92.

Адам Мальдзіс

ганаровы старшыня

Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў,

доктар філалагічных навук, прафесар,

супрацоўнік аддзела міжнароднай

сацыякультурнай дзейнасці Інстытута культуры

Беларусі (г. Мінск, Беларусь)

Мемуары Адама Багдановіча

як гістарычная крыніца і мастацкі твор

(да 150-годдзя з дня нараджэння аўтара)

Калегі па рабоце часам пытаюцца ў мяне: «Вось Вы напісалі кнігу “Як жылі нашы продкі ў XVIII стагоддзі”, першапачатковая назва якой — “Беларусь у люстэрку мемуарнай літаратуры XVIII стагоддзя”. А дзе іншыя стагоддзі, дзе стагоддзе XIX, куды больш багатае на мемуарыстыку, чым папярэдняе? Калі будзе наступная кніга на тую ж тэму?»

На такія пытанні я цяпліва адказваў і адказваю, што раней, у часы Сярэднявечча, Адраджэння і ранняга Барока, на беларускай тэрыторыі яшчэ не было мемуарыстыкі. Узнаўляючы тагачаснае паўсядзённае жыццё, трэба арыентавацца на архіўныя дакументы, што, дарэчы, нядаўна і зрабілі Юрый Бохан і Анастасія Скеп'ян [2]. Праўда, у той час пачыналі з'яўляцца і дыярышы (дзённікі). Аднак у іх фіксаваліся толькі факты, падзеі, не было яшчэ Чалавека з яго паўсядзённымі грамадскімі і сямейнымі клопатамі — вопраткай, ежай, жыллём, гаспадаркай, баўленнем вольнага часу. Адным словам, у дакументах і дыярышах існаваў толькі касцяк (шкілет) гісторыі, у мастацкіх творах — вобразнае і таму прыблізнае асэнсаванне падзей, а вось дакладнае, дастаткова верагоднае і досыць індывідуалізаванае адлюстраванне жыцця («живое мяса») можна знайсці толькі ў мемуарнай літаратуры — сярэдзіннай паміж дакументальнай і чыста мастацкай, ужо прыдуманай.

Што ж датычыцца багатай рускамоўнай, польскамоўнай і зрэдку (Альгерд Абуховіч) беларускамоўнай мемуарыстыкі XIX ст., то я цікаўлюся ёй ужо даўно, дзесьці з 1970-х гг. Працуючы ў бібліятэках Мінска, знаходзячыся ў камандзіроўках у Маскве і Ленінградзе, Вільнюсе і Львове, Варшаве і Кракаве, Лондане і Нью-Ёрку, шукаючы матэрыялы па іншых тэмах, я паралельна трымаў у полі зроку і ўспаміны дзеячаў пазамінулага стагоддзя — службоўцаў, землеўладальнікаў, пісьменнікаў, работнікаў культуры і мастацтваў — рабіў выпіскі, ксеракопіі. З цягам часу іх набралася каля дзесяці тоўстых папак, якія сёння захоўваюцца дома і ў Дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва. Колькі разоў абяцаў распачаць вядзенне адпаведнай рубрыкі пра паўсядзённае жыццё нашых блізкіх продкаў у друку — і ўсё не ставала часу, а можа, і нейкага стымулу, выпадковага ці заканамернага штуршка.

І вось такі штуршок адбыўся. Гэта — з'яўленне рускамоўнай кнігі ўспамінаў бацькі славутага паэта Максіма Багдановіча — Адама Багдановіча. Іх юбілеі дзівосна састыкаваліся: у канцы 2011 г. мы шырока і ўрачыста адзначалі 120-годдзе з дня нараджэння сына, а вясной 2012 г. ужо больш сціпла — 150-годдзе яго найпершага настаўніка, дарадцы і апекуна. Першую і другую гадавіны аддзялілі ўсяго чатыры месяцы.

Хто ж такі Адам Багдановіч, бацька генія? Памятаецца, гадоў з дваццаць назад, калі ў выдавецтве «Беларуская энцыклапедыя» пад маёй рэдакцыяй пачаў рыхтавацца да друку першы том шасцітомнага біябібліяграфічнага слоўніка «Беларускія пісьменнікі» (які я лічу галоўнай справай свайго жыцця), мы, члены рэдкалегіі, доўга спрачаліся:

якой жа дэфініцыяй надзяліць Адама Багдановіча? Некаторыя сумняваліся, ці змяшчаць пра яго артыкул увогуле, бо мастацкіх твораў ён не пісаў, толькі народазнаўчыя працы, а гэта ўжо навука, таму і вызначэнне далі мы яму асцярожнае — «этнограф, фалькларыст, мемуарыст». Праўда, у тэксце аўтар біяграфічнага артыкула, Генадзь Кісялёў, усё ж пра яго ўспаміны напісаў: «Гэта мастацкі твор і адначасова даследаванне» [1]. Выходзіла: таксама і пісьменнік? Але апрача архівіста па адукацыі Г. Кісялёва, мабыць, у Мінску ніхто тых мемуараў яшчэ не чытаў. Тады яны толькі паступілі ў рукапісах з Яраслаўля (ад сыноў Адама Багдановіча — Паўла і Мікалая) у сховы маладога яшчэ мінскага Літаратурнага музея Максіма Багдановіча.

І вось у выдавецтве «Літаратура і Мастацтва» тыя напаўлегендарныя ўспаміны выйшлі з друку пад назвай «Я всю жыццё стреміўся к свету» і з падзагалоўкам «Книга первая: “Мои воспоминания”» [3]. Складальнік кнігі і аўтар прадмовы да яе — Аляксандр Вашчанка. Выданне з’явілася як сумесны праект Літаратурнага музея Максіма Багдановіча і рэдакцыйна-выдавецкай установы «Літаратура і Мастацтва», атрымала высокую ацэнку на прэзентацыі ў Мінскай абласной бібліятэцы імя А. С. Пушкіна і ў друку.

Як твор мемуарных ўспаміны Адама Багдановіча маюць свае спецыфічныя асаблівасці. Па-першае, аўтар вядзе гаворку не толькі пра сябе, але і пра свой разгалінаваны род, які выводзіцца з розных беларускіх мясцін — з Верхняга Падняпроўя, мястэчка Халопенічы (маці) і Ніжняга, — мястэчка Рудабелка (цяпер пасёлак Акцябрскі), — ледзь не Палессе, а то і Украіна. І мовы там розныя (яшчэ не паспелі зблізіцца, скласціся?), і звычаі, і характары людзей. Абапіраючыся на ўспаміны продкаў па матчынай лініі (бабка Рузалля) і па бацькоўскай, Адам Багдановіч сягае далёка назад — ледзь не ў пачатак XIX ст. Гэта істотна павялічвае храналагічны абсяг кнігі, робячы яе ўнікальнай. У выніку быў створаны эпас цэлага XIX ст.

Па-другое, успаміны Адама Ягоравіча істотна розняцца ад папярэдніх у сацыяльным плане. Папярэднія пісаліся пераважна прадстаўнікамі пануючых класаў і саслоўяў — дваранамі (шляхтай), чыноўніцтвам, духавенствам, вайскоўцамі. «Трэці клас» і тым больш сяляне ці рамеснікі-рабочыя выступалі ў ролі аўтараў вельмі рэдка. Калі ж трапляліся аўтары-інтэлігенты, то ў апавядальнай плыні ўсё роўна выразна адчувалася і пераважала іх сацыяльнае паходжанне. Гэта накладала адбітак на мову ўспамінаў: у першай палавіне XIX ст. яна была пераважна польскай, у другой палавіне — пераважна рускай. Героі ж Адама Багдановіча

ўжо размаўляюць на мове сялянства — пераважна беларускай (пэўным яе дыялекце), зрэдку — рускай і яшчэ радзей — польскай. Тэкст жа ад аўтара напісаны выразна рускім інтэлігентам.

Па-трэцяе, у адрозненні ад папярэднікаў, погляд Адама Багдановіча на рэчаіснасць не столькі суб'ектыўны, колькі аб'ектыўны і да таго ж рэтраспектыўны. Часта аўтар пераходзіць ад вобразна-мастацкага і дакументальнага апавядання да навуковага аналізу (напрыклад, аб угра-фінскіх, балцкіх слядах і славянскай перавазе ў этнасе беларусаў). І яно зразумела: бацька паэта ўзяўся за мемуарнае пісанне ўжо ў сталым узросце, маючы 70 год, таму змог пазбавіцца ад неістотнага, толькі індывідуальнага, і засяродзіцца на абагульненым, важным і для сябе, і для свайго народа.

Такім чынам, успаміны бацькі геніяльнага паэта (перадапошныя слова гучала ў юбілейным друку ўсё часцей, а імя Максіма падкрэслена стала ўпоравень з імёнамі Янкі Купалы і Якуба Коласа) з'яўляюцца ўнікальным спалучэннем і мастацкага, і навуковага светабачання. Як сказаў на прэзентацыі мемуараў вядомы празаік Анатоль Бутэвіч, яно робіць Адама Багдановіча «самадастатковым творцам». Сёння мы нарэшце маем поўнае права ўказаць у дэфініцыі, што ён — руска-беларускі пісьменнік і вучоны.

Цяпер падмацуем выказаныя вышэй пастулаты канкрэтным аналізам. Мастацкае майстэрства Адама Багдановіча-празаіка найбольш рэальна выявілася ў першапачатковых агульных разважаннях, а потым у аповедах пра дзве генеалагічныя лініі — бацькоўскую і матчыну. Я доўга думаў, чаму яны ідуць у такім, а не ў адваротным парадку (усё ж халопеніцкі радавод павінен быў стаць для аўтара роднасьней). Але потым зразумеў: рудабельская, бацькоўская, лінія была для яго больш экзатычнай і таму прывабнай.

Першы раздзел кнігі, «Касарычы і Рудабелка», пачынаецца з апраўдання аўтара, чаму ён так позна, пад 70 сваіх гадоў, бярэцца за ўспаміны, якія маюць не толькі асабістую ці сямейную, але і «больш агульную цікавасць»: раней гэтаму перашкаджалі «паўсядзённыя клопаты», а для напісання ўспамінаў, маўляў, патрэбны «свабодны час, засяроджанасць і супакоенасць духу».

Далей ідуць радкі пра каштоўнасць мемуарных твораў для адлюстравання паўсядзённага жыцця як нашых продкаў, так і нас саміх: «Асабіста я прыдаю вялікае значэнне мемуарнай літаратуры: паколькі справа ідзе пра асабістыя перажыванні — яна асвятляе факты і падзеі з унутранага, суб'ектыўнага боку, прыдае ім асабісты сэнс і ацэнку, якія, для паўнаты

карціны, нельга ігнараваць; а паколькі справа датычыцца фактаў, асоб і падзей знешніх, то дакладнае і ўмелае іх узнаўленне ці апісанне асобай, дастаткова аб'ектыўнай, назіральнай і пастаўленай ва ўмовы, зручныя для назірання, — уяўляюць сабой матэрыял значнай каштоўнасці для грамадскай гісторыі свайго часу — у большым або меншым ахопе» [4].

Затым аўтар засведчыў сваю вышэйшасць, перавагу над мемуарыстыкай XIX ст.: «Нямала ёсць успамінаў, прысвечаных мінуламу маёй радзімы — Беларусі, аднак амаль усе яны пісаны на польскай мове і пісаны людзьмі значнымі, імянітым, з камандуючага класа, якія ігралі выдатную ролю ў жыцці і гісторыі краю, — людзьмі, якія або зусім не закраналі ўнутранага жыцця нізоў, беларускага сялянства, або закраналі мімаходзь, бегла, у агульных рысах, — і асвятлялі гэтае жыццё аднабакова, са свайго “панскага” пункту бачання або дзяржаўнага, а, значыць, аднабакова, а, значыць, непраўдзіва. У народа свайго голасу не было. Нічога ён не казаў (хіба што толькі ў фальклоры. — А. М.), і ніхто яго не слухаў. А, паміж іншым, шмат і шмат што ён мог бы расказаць» [5].

Працытаваныя словы тлумачаць тое ўсведамленне выключнай адказнасці, з якой Адам Багдановіч адносіўся да напісання сваіх успамінаў: «Я — ранні выхадзец з асяроддзя беларускага сялянства — выхадзец, які мае голас. На мне ляжыць доўг — я гэта адчуваю — расказаць пра тое, што асабіста перажыў і што перажывалі мае блізкія, што я бачыў, назіраў і чуў ад іншых людзей, людзей старога пакалення, якія заслугоўваюць даверу, пра людзей і іх справы, якія заслугоўваюць увагі» [6]. Далей аўтар сцвярджае, што ён памятае сябе з двух гадоў, а свядомыя яго назіранні налічваюць па меншай меры 60 год. Да гэтага трэба дадаць яшчэ 60 гадоў, пра якія расказвала «бабуля Рузалля і яе равеснікі»; а паколькі пра «камандныя вярхі» існавала многа мемуарнай літаратуры, аўтар абяцае «засяродзіць сваю памяць на народных нізах», «на сваіх крэўных ва ўзыходзячым парадку».

Паводле Адама Багдановіча, «разуменне чалавека немагчыма без разумення асяроддзя і мінулага». Такіх родных асяродкаў у аўтара было два: сяло Касарычы «Ляскавіцкай воласці Бабруйскага павета» Мінскай губерні — «з беларускага Палесся», — адкуль паходзіў бацька пісьменніка, і дзе аўтар пражыў дастаткова часу, каб заўважыць адметнасці новага для яго краю; і «мястэчка Халопенічы Барысаўскага павета той жа Мінскай губерні», дзе нарадзілася маці Адама Багдановіча — Анеля Тамашаўна Асьмак. Сустрэліся бацькі (а потым і пажаніліся) таму, што ўладальнік Касарычаў, пан Лапа, прывёз прыгоннага хлопчыка ў Халопенічы, каб ён служыў там кухарам.

Нягледзячы на тое, што абедзье мясціны аддзяляла адлегласць усяго ў 50 міляў, розніца паміж Касарычамі і Халопенічамі бачылася аўтару велізарнай (другі абзац наступнай цытаты дае нам мажлівасць скласці ўяўленне пра аўтэнтычную мову на Бабруйшчыне): «Мяркуючы па паведамленнях майго бацькі і па другіх крыніцах, палешукі больш смелыя, настойлівыя [у ажыццяўленні] аднойчы прынятых намераў. Больш прывычаеныя дзейнічаць супольна, дружна, настойліва і больш прасякнутыя пачуццём незалежнасці і асабістага гонару. Гэтыя племянныя асаблівасці рэзка выдзялялі і майго бацьку з агульнай масы прыбітых і безгалосых халопенцаў, быццам ён быў выхадцам з іншага народа.

— Ого-го, — казаў ён, — наш народ саўсім другі народ. Другі людзі. Народ заўзяты, заядлы, бунтары... Як за што ўзяліся — свайго дабіваюцца, на сваём хочучь паставіць. Як што ні пад нароў ці проці закону — січас гэта зашумяць, паднімуць гоман, крык, — ругатню, хоць святых вынасі...» [7].

Потым апавядальная плынь пераносіцца паўночней — з Бабруйскага павета ў Барысаўскі. У пачатку 1850-х гг. рудабельскі пан Лапа, які, дарэчы, з сялянамі гаварыў па-беларуску, купіў у графа Храптовіча мястэчка Халопенічы і, любячы добра паесці, завёз туды маладога, але здольнага і кемлівага кухара. Даюцца падрабязныя апісанні двара, навакольных пабудов, вуліц, звычайў мясцовых старавераў і яўрэяў.

Апавяданні продкаў, асабістыя назіранні наводзяць аўтара на вывады, якіх раней я не сустракаў у мемуарыстыцы XIX ст., дзе класавыя ўзаемаадносіны часта ідэалізаваліся дзеля стварэння архетыпа добрага пана і шчаслівага селяніна. Адам Багдановіч глядзіць на іх адносіны інакш, больш рэалістычна: «Што было рухаючай сілай, духоўным цэмантам гэтай прыгонніцкай гаспадаркі, у якой працавалі нашы продкі з даўніх часоў? Права пакарання. Яно было, па сутнасці, нічым не абмежаваным. Пан глядзеў на прыгонных, як на сваіх “падданных”, г. зн. уяўляў сябе іх поўным уладальнікам. Яго ўлада пераходзіла на камісараў, аканоміў, войтаў, падвойтаў і падобных. Кожны старшы меў права біць малодшага (зубатычыны, аплявухі, сцябанне нагайкай): гэта быў агульны звычай, які нікім не адмаўляўся і не аспрэчваўся. Адным словам — глупства, пра якое не гаворыцца. Галоўнае ж лаза, розгі, а ў выключных выпадках — нагайка» [8]. Пан у час экзекуцы (яны маглі дахадзіць «да 200 лоз» і страты прытомнасці) звычайна стаяў воддаль і, не з’яўляючыся «непасрэдным віноўнікам гора і крыўдаў», заставаўся добранькім.

Не памяталі прыгонныя сяляне «зла» і на «падпанкаў». Характэрна, што аўтар успамінаў тлумачыць гэта традыцыйнай беларускай

талерантнасцю, звязанай з поліканфесійнасцю: «Такое разнавер’е ў адной сям’і вяло да ўзаемнай верацярпімасці, тым больш, што ўсе аднолькава маліліся па-польску (тут давалі сябе знаць традыцыі скасаванай урадам уніі. — *А. М.*) і адны і тыя ж малітвы чыталі. І хадзілі аднолькава і ў царкву, і ў касцёл. Гадзіны службаў, відаць, наўмысна былі так прыстасаваны: у царкве — раней, у касцёле — пазней, каб можна было пабываць і там, і там» [9]. І далей: «Адным словам — рэлігійная варожасць не адчувалася, і я ў дзяцінстве яе не назіраў... У маёй сям’і ці, дакладней, у маім родзе былі праваслаўныя, г. зн. ранейшыя ўніаты, і католікі, жылі часта адной сям’ёй тыя і другія, і толькі старэйшыя назіралі, каб кожны выконваў “свой закон”» [10]. Адрозненні прымірэнча тлумачыліся тым, што «Бог адзін».

Аднак вернемся да тагачаснай сацыяльнай і бытавой рэчаіснасці. Калі ў сярэдзіне пазамінулага стагоддзя заходзіла гаворка «пра волю», уладальнік Халопенічаў упэўнена адказваў (зноў цытую аўтэнтнык): «Будзе гэта тагды, калі хмель будзе тануць, а камень — плаваць» [11]. І ўсё ж гісторыя абвергла аптымізм пана Лапы. Адам Багдановіч нарадзіўся (прыгадаю: у дзень Дабравешчання, 25 сакавіка 1862 г.), калі «воля» стала ўжо рэальнасцю. З ранняга дзяцінства ўважліва, на гады наперад, занатоўваў ён у памяці абліччы сваіх ужо вольных бацькоў, блізкіх, дэталі паўсядзённага побыту і вобразна выклаў убачанае ва ўспамінах.

Этнаграфічную каштоўнасць мае, да прыкладу, апісанне хаты, у якой прайшло дзяцінства мемуарыста. Знаходзілася яна на галоўнай вуліцы Халопеніч — Замкавай (замкам традыцыйна называлі двор, хаця не выключана, што на яго месцы калісьці сапраўды стаяў драўляны замак). У жылым памяшканні дома каля дзвярэй «стаяла печка з комінам і з выратавальнай ляжанкай: зімой — лепшае месца для сання — і знізу, і збоку грэе, а днём — для сядзення, каб “пагрэць плечы”. Мы, дзеці, на ёй шчасліва ўзрасталі, усялякія хваробы адлежвалі. Перагародкай уздоўж ад печкі да сцяны быў выдзелены закутак, з акном насупраць печы, дзе варылі стравы, стаяў ложка і быў у аршын з чвэрткай запечак з вельмі важным прызначэннем: тут [раней] хаваліся дзяўчаты, г. зн. цётка Марыля і мая маці, ад пабочнага вока, і тут знаходзіў зімовы прытулак ад марозу зімовы прыплод — цяляты і парасяты. Падпечак жа служыў зімовым прытулкам для курэй з пеўнем...» [12]. Падлога ў закутку была глінабітнай. Пярэдні, так сказаць, галоўны пакой быў удвая большы, чым закутак, і меў падлогу з дошак. Тут стаялі абедзенны стол і дзве лавы ўздоўж сцен, прыдатныя для сання, а звыш таго — два ложка. Такім чынам, калі выкарыстаць усё, у хаце маглі жыць дзве і нават тры сям’і,

а ў кірмашовыя дні госці спалі «покатам» на саломе, разасланай на падлозе. Апрача жылых памяшканняў у доме былі яшчэ сені, падзеленыя папалам — на ўласна сені і камору для запасаў ежы; у каморы выкапваўся склеп для бульбы і садавіны. А каля дома ўзвышаліся свіран і хлёў.

Такім чынам, сялянскія сядзібы ў другой палове XIX ст. набіраліся ўжо моцы, асабліва ў мястэчках, і ў іх маглі жыць вялікія і добра апранутыя сем'і. Як відаць са здымка, змешчанага ў кнізе, бацька мемуарыста, усяго толькі кухар пана Лапы, красаваўся ўжо з цалкам інтэлігенцкім «матгільком» на шыі. У такога бацькі мог вырасці сын, якога ўжо можна назваць не толькі настаўнікам і мемуарыстам, але і вучоным, і пісьменнікам. Ну, а ўнук, як вядома, пайшоў яшчэ далей... Адным словам, моцная сялянская дынастыя трансфармавалася ў інтэлігенцкае «трэцяе саслоўе».

Што ж датычыцца пісьменніцкага майстэрства, то найбольшых поспехаў Адам Багдановіч дасягнуў у «Моих воспоминаниях» якраз у замалёўках халопеніцкага быцця, міні-партрэтах неардынарных асоб з названай дынастыі — бабкі Рузаллі, маці, цёткі Марылі, дзядзькі Ануфрыя, — а таксама асоб пабочных — муляра Міхалюты.

Для пераканальнага прыкладу прывяду ўрывак з мемуараў, прысвечаны Ганне Фамінавай, у дзявоцтве Асьмакавай: «Я памятаю сваю маці маладой, памятаю яе твар з двух маіх гадоў. Твар сястры Паўлінкі найбольш яго нагадвае. Авал, злёгка прадаўгаваты, прамы нос, гладкі лоб, шэрыя вочы. Скура на твары тонкая і белая, з лёгкім рабаціннем каля носа. Але што было для яе найбольш характэрным — гэта прамяністы погляд, які бываў у Магдалены і, пераймальна, у Нюты, і мяккая ўсмешка, якая рэдка сыходзіла з яе прыгожа акрэсленых вуснаў. Погляд і ўсмешка асвятлялі твар асабліва цёплым і прывітальным святлом: дабрыня на абліччы свяцілася. Дабрыня і спагадлівыя адносіны да людзей, тонкае разуменне чужых пачуццяў, настрой і перажыванняў і дзівосная далікатнасць прыёмаў і падыходаў да чалавека была яе асноўнай і бесперапыннай уласцівасцю.

Я бачыў многіх людзей з усіх класаў грамадства, многа назіраў і многа параўноўваў і ўмею быць аб'ектыўным і ўраўнаважаным, і павінен сказаць, што такіх тонка арганізаваных жаночых натураў, як мая маці, простая і непісьменная сялянка, мне рэдка даводзілася сустракаць» [13].

На гэтым партрэтная і псіхалагічная характарыстыка маці не завяршаецца. Далей Адам Багдановіч падкрэслівае, што яго маці была надзелена дзівоснай тактоўнасцю, адчуваннем моманту. Унутраныя, прыроджаныя падказкі дазвалялі ёй ужывацца з людзьмі, у тым ліку

і з мужам, чалавекам раптоўным і нястрыманым у сваім гневе, асабліва ў маладыя гады, бо яна ўмела яго стрымліваць сваёй «разважлівасцю, пакорлівасцю, мяккім падыходам».

Аднак пры ўсёй сваёй пяшчотнасці і эмацыянальнасці маці будучага вучонага-мемуарыста і бабуля будучага класіка была асобай разважлівай, часам крытычнай і бескампрамісна саркастычнай, але, што цікава, ужо ад прыроды надзеленай параўнальна-лінгвістычнымі здольнасцямі і аналітычным мысленнем. Вось як яна трапна ацаніла моўную сітуацыю ў Касарычах і Рудабелцы пасля таго, як вясной 1861 г., адразу ж пасля шлюбу, з'ездзіла туды са згоды пана Лапы — халерычнаму мужу «было прыемна бліснуць перад родзічамі маладой жонкай». Зноў сын цытуе па памяці словы маці ў іх арыгінальным гучанні: «Ну і чудно ж яны гаворуць: усякае наша слова на свой лад перакручваюць. Тыя самыя словы — а ў іх смешна так выходзяць. А другога — й саўсім не зразумееш: нет ведама, што балбочуць: Грыцко та Оксана! А гэта Грышка ды Аксіння; не скажэ: хвост, а хвіст; каровы ў іх — тавар, як у крамі, а на валоў крычаць: цоб — цабе!

Саўсім дзікі народ!..» [14].

Прачытаўшы такія радкі, міжвольна прыходзіш да высновы: зараджэнне і развіццё беларускага паэтычнага таленту Максіма Багдановіча ў далечыні ад радзімы (на берагах Волгі) былі не выпадковасцю, а заканамернасцю — спрацавалі вякамі назапашаныя родавыя гены!

Такім чынам, выхад кнігі Адама Багдановіча — гэта значная падзея як у мемуарыстыцы Беларусі (завяршальны, абагульняючы этап яе развіцця ў XIX ст. і адначасова важкі ўступ у XX ст.), так і ў гісторыі беларускай літаратуры найноўшага перыяду. Яна чытаецца як мастацкі твор, дазваляе па-новаму глянуць не толькі на творчасць Максіма Багдановіча, але і на вытокі ўсяго пісьменства «нашаніўскай» пары. Мемуары Адама Багдановіча будуць вельмі карысныя і для гісторыкаў беларускай педагогікі: раздзел «Школа», унікальны па сваім змесце, займае ў іх ажно 227 старонак, амаль палову кнігі.

Будзем спадзявацца, што нас чакае не адна такая сустрэча з невядомым Адамам Багдановічам. На прэзентацыі кнігі гаварылася, што яшчэ плануецца выдаць яго ўспаміны пра Максіма Горкага і Фёдара Шаляпіна, рукапісы «Рэвалюцыйны рух у Мінску і губерні ў 80-х і пачатку 90-х гг.», «Да гісторыі партыі «Народная воля» ў Мінску і Беларусі, 1880—1892 гг.», «З мінулага мястэчка Халопенічы» і інш. Можа атрымацца цэлы збор твораў.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Беларускія пісьменнікі : бібліяграфічны слоўнік : у 6 т. — Т. 1 : Абуховіч — Ватацы. — Мінск : БелЭн імя П. Броўкі, 1992. — С. 154.
2. *Бохан, Ю.* Побыт феадалаў Вялікага Княства Літоўскага ў XV — сярэдзіне XVII стагоддзя / Ю. Бохан, А. Скеп'ян. — Мінск : Беларусь, 2011. — 271 с.
3. *Богдановіч, А.* Всю жизнь стремился к свету : в 2 кн. — Кн. 1 : Мои воспоминания / А. Богданович ; сост., авт. предисл. Александр Ващенко. — Минск : Літаратура і Мастацтва, 2012. — 544 с.
4. Тамсама. — С. 24.
5. Тамсама. — С. 24.
6. Тамсама. — С. 25.
7. Тамсама. — С. 26.
8. Тамсама. — С. 62.
9. Тамсама. — С. 77.
10. Тамсама. — С. 78.
11. Тамсама. — С. 71.
12. Тамсама. — С. 83.
13. Тамсама. — С. 92.
14. Тамсама. — С. 93.

Мікола
Дзмітрэнка

доктар філалагічных навук, прафесар,
загальны аддзялення фалькларыстыкі Інстытута
мастацтвазнаўства, фалькларыстыкі і этналогіі
імя М. Ф. Рылскага НАН Украіны (г. Кіеў, Украіна)

Фольклор як система цінностей традыцыйной культуры

Фольклор та ідеал

Фольклор як феномен культуры людства за своєю прыродаю сягае первіснай эпохі фармування людзіны як істоты мовной, сацыяльнай. Протягам тысячоліць фольклор набуў спецыфікі універсальнага явішча повсякденной житедзяльнасці. Відповідно **спецыфічнымі ознакамі фольклору** як багаторівневай різночасовай субстанцыі є: **усніць** (або безпосереднісць творення і поширення), **сінкретызм**, **родогенез**